

ΙΜΕΠΟ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες - Πολιτικές - Προοπτικές

Τόμος Α΄

Επιμέλεια έκδοσης:

Τζένη Καβουνίδη

Αντώνης Κόντης

Θεόδωρος Λιανός

Ρωσσέτος Φακιολάς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΜΕΠΟ

ΑΘΗΝΑ 2008

Μετανάστευση στην Ελλάδα:

Εμπειρίες - Πολιτικές - Προοπτικές

Επιμέλεια έκδοσης

Τζένη Καβουνίδη

Αντώνης Κόντης

Θεόδωρος Λιανός

Ρωσσέτος Φακιολάς

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΜΕΠΟ
ΑΘΗΝΑ 2008

ΤΟΜΟΣ Α΄

- Οι αλλοδαποί στην Ελλάδα, μία πρώτη ανάλυση της γεωγραφικής τους διασποράς και της συμβολής τους στις πληθυσμιακές μεταβολές της τελευταίας δεκαετίας (1991-2001)**
Βύρων Κοτζαμάνης 12-37
- Κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας: Αγορά εργασίας και κοινωνική αναπαραγωγή**
Θεόδωρος Ιωσηφίδης, Θανάσης Κίζος, Δημήτριος Παπαγεωργίου, Αικατερίνη Μαλλιωτάκη και Ηλέκτρα Πετράκου 38-51
- Οι επιδράσεις της απασχόλησης των μεταναστών στην ελληνική οικονομία**
Σταύρος Ζωγραφάκης, Αντώνης Κόντης και Θόδωρος Μητράκος 52-69
- Η αποταμιευτική συμπεριφορά και τα εμβάσματα των Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα**
Χρήστος Νίκας 70-81
- Η συμβολή των μεταναστών στο ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα**
Μαρία Οικονόμου, Παναγιώτης Ζαμπέλης, Ηλέκτρα Πετράκου, Αντώνης Κόντης και Παναγιώτης Νικολόπουλος 82-93
- Μετανάστευση και κοινωνική ασφάλιση: Μία προσέγγιση με βάση δεδομένα ασφαλιστικών ταμείων και της έρευνας ΕΣΥΕ/ ΕΚΚΕ ΕU-SILC**
Λάουρα Μαράτου-Αλιπράντη και Ερίκ Γκαζόν 94-113
- Οικονομικές επιδόσεις των μεταναστών και των γηγενών στην Ελλάδα και σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης**
Δάφνη Νικολίτσα 114-131
- Διερεύνηση των μισθολογικών διαφορών Ελλήνων και μεταναστών εργαζομένων στην Ελλάδα**
Μιχαήλ Ντεμούσης, Νίκος Γιαννακόπουλος και Σταύρος Ζωγραφάκης 132-153
- Χαρακτηριστικά και συμμετοχή των μεταναστών στην αγορά εργασίας**
Κωνσταντίνος Κανελλόπουλος 154-173
- Εισροή ειδικευμένων αλλοδαπών και αποδημία Ελλήνων**
Ρωσσέτος Φακιολάς 174-191
- Ντόπιοι και ξένοι στη σύγχρονη αγροτική Ελλάδα**
Χαράλαμπος Κασίμης 192-209
- Επιχειρηματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα**
Θεόδωρος Λιανός και Αναστασία Ψειρίδου 210-227

Μορφές εθνοτικής επιχειρηματικότητας της Αθήνας <i>Γιώργος Μαυρομμάτης</i>	228-247
Η ποιότητα ζωής των οικογενειών μεταναστών επιχειρηματιών <i>Μαρία Λιάπη</i>	248-263
Θέμα εμπειρίας; Πηγές, φορείς και διαδικασίες διαμόρφωσης μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα (1990-2005) <i>Γεωργία Μαυροδμή</i>	264-281
Διεθνείς και ευρωπαϊκές συνιστώσες της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής <i>Ελένη-Ανδριανή Σαμπατάκου</i>	282-297
Ελληνικές και ευρωπαϊκές προτεραιότητες πολιτικής για τον έλεγχο της παράνομης μετανάστευσης <i>Ηρώ Νικολακοπούλου-Στεφάνου</i>	298-313
Το πρόταγμα της ασφάλειας στον έλεγχο των μεταναστευτικών ροών και οι σημασίες των συνόρων στο 'Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης' <i>Γεώργιος Νικολόπουλος</i>	314-327
Λαθρομετανάστευση: Μύθοι και πραγματικότητες <i>Ασπασία Παπαδοπούλου-Κούρκουλα</i>	328-342
ΤΟΜΟΣ Β '	
Μετανάστευση, διεθνές δίκαιο και ο ρόλος των Ηνωμένων Εθνών <i>Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας</i>	14-29
Η συνταγματική αρχή του "κοσμοπολιτισμού" των θεμελιωδών δικαιωμάτων <i>Απόστολος Παπακωνσταντίνου</i>	30-45
Ανθρώπινα δικαιώματα, δικαιώματα ημεδαπών και δικαιώματα αλλοδαπών <i>Βασίλης Τζέμος</i>	46-57
Η αρχή της μη διάκρισης ως βασική αρχή κοινωνικής ένταξης των μεταναστών <i>Ελένη Καλαμπάκου</i>	58-69
Κοινωνικά δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και μετανάστες <i>Ακρίτας Καϊδατζής</i>	70-83
Καταστολή της λαθρομετανάστευσης και κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των οικονομικών μεταναστών <i>Χαράλαμπος Παπαχαλαράμπος</i>	84-97

ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Σταύρος Ζωγραφάκης*, Αντώνης Κόντης** και Θόδωρος Μητράκος***

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο αυτό αποτυπώνει συνοπτικά ορισμένα από τα ευρήματα της μελέτης που αφορά τις επιπτώσεις των οικονομικών μεταναστών στην ελληνική οικονομία και ειδικότερα τη συμμετοχή τους στην οικονομική δραστηριότητα, στο πλαίσιο ενός πίνακα κοινωνικής λογιστικής (ΠΚΛ) που κατασκευάστηκε για την ελληνική οικονομία με έτος αναφοράς το 2004. Ο εν λόγω ΠΚΛ παρέχει μια λεπτομερή απεικόνιση του συνόλου των οικονομικών δραστηριοτήτων του πραγματικού τομέα της ελληνικής οικονομίας και θεωρεί τους οικονομικούς μετανάστες ως έναν ανεξάρτητο θεσμικό τομέα της οικονομίας. Τα άτομα του τομέα αυτού έχουν δικαίωμα ιδιοκτησίας συντελεστών παραγωγής, μπορούν να καταναλώνουν, να αποταμιεύουν, να μεταβιβάζουν εισοδήματα και είναι υποχρεωμένα να πληρώνουν φόρους και εισφορές. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστεί η συμμετοχή των μεταναστών στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν και σε άλλα μακροοικονομικά μεγέθη της χώρας. Από τις εναλλακτικές εκτιμήσεις προκύπτει ότι η άμεση συμβολή των μεταναστών στη δημιουργία του ΑΕΠ της χώρας ανήλθε το 2004 σε 2,3%-2,8%, που θεωρείται ως ένα ελάχιστο ποσοστό, καθώς δεν συμπεριλαμβάνει τις έμμεσες ή δευτερογενείς επιδράσεις της παρουσίας των μεταναστών στο οικονομικό κύκλωμα της χώρας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ποσοτική εκτίμηση της επίπτωσης της μετανάστευσης στην οικονομική δραστηριότητα και στην απασχόληση στην περίπτωση της Ελλάδας. Η συμμετοχή των οικονομικών μεταναστών στη δημιουργία του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος αποτυπώνεται σε έναν Πίνακα Κοινωνικής Λογιστικής (ΠΚΛ¹), ο οποίος διακρίνει τους μετανάστες ως μια ανεξάρτητη θεσμική ομάδα που τα μέλη της συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία, αμείβονται, διανέμουν την προστιθέμενη αξία τους στα νοικοκυριά, τα οποία στη συνέχεια, από αυτά τα εισοδήματα, δαπανούν για αγαθά και υπηρεσίες είτε μεταβιβάζουν ποσά σε άλλα νοικοκυριά ή στο εξωτερικό (εμβάσματα) είτε αποταμιεύουν. Ταυτόχρονα, τα νοικοκυριά των μεταναστών επενδύουν σε νέες κατοικίες, πληρώνουν ασφαλιστικές εισφορές και φόρο εισοδήματος, ενώ λαμβάνουν εισοδήματα είτε από επιχειρήσεις είτε από τον δημόσιο τομέα (μισθοί, συντάξεις, επιδόματα, οικονομική βοήθεια κ.ά.). Στη συνέχεια ο ΠΚΛ θα αποτελέσει τη στατιστική βάση ενός υπολογιστικού μακροοικονομικού κλαδικού υποδείγματος γενικής ισορροπίας, το οποίο θα είναι

* Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης (Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών).

** Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης (Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών).

*** Οικονομολόγος στη Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών της Τράπεζας της Ελλάδος.

¹ Ο ΠΚΛ δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη λειτουργία της οικονομίας στους τομείς της παραγωγής, της απασχόλησης, της διανομής του εισοδήματος, της κατανάλωσης, του σχηματισμού κεφαλαίου, στις μεταβιβάσεις των εισοδημάτων μεταξύ των θεσμικών τομέων κ.ά. Αποτελεί ένα μακροοικονομικό στατιστικό πλαίσιο με πολύ μεγαλύτερη στατιστική πληροφόρηση από ό,τι οι τυπικοί πίνακες Εισορών-Εκροών και των Εθνικών Λογαριασμών και μπορεί να εφαρμοστεί στην ανάλυση και αξιολόγηση των διαφόρων οικονομικών μεταβολών.

σε θέση να εξετάσει τις μακροοικονομικές και αναδιανεμητικές επιπτώσεις του μεταναστευτικού ρεύματος στην ελληνική οικονομία, υπολογίζοντας τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες επιδράσεις επί του συνόλου των οικονομικών δραστηριοτήτων (απασχόληση, κατανάλωση κ.ά.). Το άρθρο αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο γίνεται μια συνοπτική εισαγωγή στη σημασία και στη δομή των Πινάκων Κοινωνικής Λογιστικής. Ακολουθεί, στο δεύτερο μέρος, μια εκτενής παρουσίαση του Πίνακα Κοινωνικής Λογιστικής με "ενσωματωμένους" τους μετανάστες ως ανεξάρτητη θεσμική ομάδα. Τέλος, στο τρίτο μέρος αναλύεται η συμβολή των μεταναστών στο ΑΕΠ με τρεις εναλλακτικές προσεγγίσεις.

Μεθοδολογία και Πίνακας Κοινωνικής Λογιστικής

Οι πρωτοποριακές εργασίες των Pyatt and Round (1988) με ΠΚΛ για το Ιράν και τη Σρι Λάνκα, των Pyatt and Roe (1977), των Pyatt and Round (1977) με ΠΚΛ και Pyatt and Thorbecke (1976) για τη Μαλαισία έχουν αποτελέσει τη βασική βιβλιογραφική πηγή αναφοράς των περισσότερων ΠΚΛ που έχουν κατασκευαστεί για αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες.

Ο πρώτος δημοσιευμένος ΠΚΛ για την ελληνική οικονομία αναφέρεται στο 1975 (Σκούντζος κ.ά. 1985) και κατασκευάστηκε με στόχο τον σχηματισμό μιας πληρέστερης εικόνας για την λειτουργία της οικονομίας και τις επιδράσεις των διαφόρων μέτρων οικονομικής πολιτικής. Μετά το 1975, νεότερος ΠΚΛ κατασκευάστηκε στο πλαίσιο συντονισμένης έρευνας με στόχο τη διερεύνηση αναπτυξιακών επιλογών στην Ελλάδα για το 1980 (Σαρρής κ.ά. 1995). Ο πίνακας αυτός παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα της ελληνικής οικονομίας πριν από την ένταξή της στην ΕΟΚ και πριν από τις πολιτικές αλλαγές της δεκαετίας του 1980. Μπορεί να θεωρηθεί ως ένα καλό πλαίσιο βάσης για την ανάλυση των επιπτώσεων από την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και των μεταβολών της περασμένης δεκαετίας. Τα τελευταία χρόνια, ΠΚΛ με έτος βάσης το 1988 και 1996 δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της αξιολόγησης διανεμητικών αποτελεσμάτων και μέτρων δημοσιονομικής πολιτικής, καθώς και στον υπολογισμό της αναδιανεμητικής επίπτωσης σεναρίων αναμόρφωσης του φορολογικού συστήματος (Ζωγραφάκης 1996, Σαρρής και Ζωγραφάκης 1997). Οι παραπάνω πίνακες ακολουθούν την ίδια μεθοδολογική δομή με τον ΠΚΛ του 1980, έχουν όμως μεγαλύτερη ανάλυση και λεπτομέρεια στις κατηγορίες των θεσμικών τομέων και στην ανάλυση των συντελεστών παραγωγής (εργασία).

Η θεωρία γενικής ισορροπίας παρουσιάζει την πλήρη αλληλεξάρτηση όλων των τμημάτων ενός οικονομικού συστήματος. Επομένως, απώτερος στόχος είναι η κατασκευή ενός μακροοικονομικού συστήματος πληροφόρησης, το οποίο θα παρουσιάζει αυτή την αλληλεξάρτηση των οικονομικών παραγόντων, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη λειτουργία της αγοράς, τη διανομή του εισοδήματος, τον σχηματισμό κεφαλαίου κ.λπ. Ο ΠΚΛ προέρχεται από τον συνδυασμό του συστήματος των λογαριασμών του εθνικού εισοδήματος, έχοντας ως βάση το κενύσιανό υπόδειγμα της αγοράς για αγαθά και υπηρεσίες, και του συστήματος των πινάκων εισροών-εκροών, που βασίζεται στις διαρθρωτικές διασυνδέσεις της παραγωγής μέσα στην οικονομία. Τόσο το υπόδειγμα εισροών-εκροών όσο και οι εθνικοί λογαριασμοί αποτελούν μια συστηματική απεικόνιση όλων των παραγωγικών δραστηριοτήτων μιας οικονομίας.

Ο ΠΚΛ που κατασκευάστηκε από την παρούσα μελέτη για το 2004 διακρίνει τα νοικοκυριά σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα αφορά τα νοικοκυριά των οποίων ο αρχηγός είναι μετανάστης. Κριτήριο για τον ορισμό ενός ατόμου ως μετανάστη θεωρήθηκε η δήλωση του ίδιου ότι έχει την υπηκοότητα συγκεκριμένων κρατών.² Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν τα νοικοκυριά που ο αρχηγός τους είναι Έλληνας. Στη συνέχεια τα ελληνικά νοικοκυριά διακρίνονται σε *αγροτικά* νοικοκυριά, σε *μη αγροτικά* νοικοκυριά και σε *μη εργαζόμενα* νοικοκυριά. Τα *μη αγροτικά* ελληνικά νοικοκυριά (δηλαδή τα ημιαστικά και αστικά νοικοκυριά) διακρίνονται επιπλέον σε νοικοκυριά που ο αρχηγός τους έχει λίγες δεξιότητες και σε νοικοκυριά που ο αρχηγός τους διαθέτει περισσότερες δεξιότητες. Οι δεξιότητες ταυτίζονται με την κλίμακα των εκπαιδευτικών βαθμίδων και θεωρείται ότι όσοι έχουν τελειώσει μέχρι και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση περιλαμβάνονται στα άτομα με τις λίγες δεξιότητες. Διαφορετικά, όσοι έχουν ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων που έχουν μεταπτυχιακές σπουδές, θεωρούνται ότι διαθέτουν περισσότερες δεξιότητες. Τέλος, καθεμία από τις παραπάνω κατηγορίες νοικοκυριών διακρίνεται σε *φτωχά νοικοκυριά*, *μεσαία νοικοκυριά* και *πλούσια νοικοκυριά*, ανάλογα με το συνολικό ύψος του εισοδήματός τους. Φτωχό νοικοκυριό θεωρήθηκε αυτό του οποίου η μέση ισοδύναμη κατά κεφαλήν δαπάνη είναι μικρότερη από το 60% της διαμέσου δαπάνης, ενώ πλούσιο νοικοκυριό θεωρήθηκε αυτό που η μέση ισοδύναμη κατά κεφαλήν δαπάνη του είναι μεγαλύτερη του 120% της διαμέσου δαπάνης για το σύνολο της χώρας. Τα νοικοκυριά που βρίσκονται ανάμεσα στα φτωχά και στα πλούσια ορίστηκαν ως μεσαία νοικοκυριά.

Ο συντελεστής παραγωγής 'εργασία' διακρίθηκε σε 6 ομάδες εργαζομένων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Η πρώτη και η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνουν τους εργαζόμενους οικονομικούς μετανάστες, που διακρίνονται ανάλογα με τον βαθμό εξειδίκευσής τους (η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τους μετανάστες με λίγες δεξιότητες, ενώ η δεύτερη τους μετανάστες με περισσότερες δεξιότητες). Η τρίτη και η τέταρτη ομάδα περιλαμβάνουν τους Έλληνες μισθωτούς (εξαρτημένη εργασία), ανάλογα και πάλι με τις δεξιότητές τους, ενώ η πέμπτη και η έκτη ομάδα περιλαμβάνουν τους Έλληνες αυτοαπασχολούμενους (μη εξαρτημένη εργασία), ανάλογα με τις δεξιότητές τους. Ο Chiswick (1982, 1995) δείχνει ότι η εισροή χαμηλής ειδίκευσης εργατικού δυναμικού σε μια οικονομία θα αυξήσει τα οριακά προϊόντα του κεφαλαίου και του ειδικευμένου εργατικού δυναμικού βραχυπρόθεσμα, ενώ θα μειώσει το οριακό προϊόν του μη εξειδικευμένου γηγενούς εργατικού δυναμικού. Έτσι θα διευρυνθούν οι διαφορές των αποδοχών ανάμεσα στους δύο τύπους εργατικού δυναμικού. Επίσης, θα μειωθεί το συνολικό εισόδημα των γηγενών μη ειδικευμένων εργαζομένων, ενώ θα αυξηθεί το συνολικό εισόδημα της οικονομίας καθώς και αυτό των ειδικευμένων εργαζομένων και των κατόχων του κεφαλαίου.

Ο Πίνακας Κοινωνικής Λογιστικής με τους μετανάστες ως θεσμική ομάδα

Η συνοπτική μορφή του ΠΚΛ που κατασκευάστηκε για τη μελέτη εμφανίζεται στον Πίνακα 1. Η κάθε γραμμή και στήλη του συνοπτικού πίνακα αντιστοιχεί στην πράξη

² Αλβανία, Βουλγαρία, Πολωνία, Ρουμανία, Τουρκία, Ουκρανία, Μολδαβία, Ρωσία, Σερβία-Μαυροβούνιο, χώρες βόρειας Αφρικής, χώρες δυτικής Αφρικής, λοιπές χώρες Αφρικής, χώρες κεντρικής και νότιας Αμερικής, Εγγύς και Μέση Ανατολή, Κίνα, Γεωργία, Αρμενία και λοιπές χώρες Ασίας.

σε περισσότερες γραμμές και στήλες. Για παράδειγμα, το φατνίο A1 (παραγωγικές δραστηριότητες) υποδιαιρείται σε 30 γραμμές και 30 στήλες, όσοι είναι οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας. Για κάθε γραμμή, το άθροισμα των δεδομένων ισούται με το άθροισμα της αντίστοιχης στήλης. Όταν εξετάζουμε ένα φατνίο, στο πλαίσιο της γραμμής θεωρείται έσοδο, ενώ στο πλαίσιο της στήλης θεωρείται δαπάνη. Στον αναλυτικό ΠΚΛ περιλαμβάνονται οι παρακάτω ομάδες λογαριασμών: α) παραγωγικές δραστηριότητες (30 προϊόντα / κλάδοι), β) συντελεστές παραγωγής (6 κατηγορίες εργασίας + κεφάλαιο), γ) θεσμικοί τομείς (νοικοκυριά, επιχειρήσεις, δημόσιος τομέας, υπόλοιπος κόσμος) και δ) λογαριασμοί κεφαλαίων (επενδύσεις-αποταμιεύσεις). Στο γραμμοσκιασμένο μέρος του πίνακα εμφανίζονται οι διαστάσεις κάθε λογαριασμού. Το φατνίο A1 (σύμφωνα με τον Πίνακα 1) του ΠΚΛ δείχνει τη διάρθρωση του κόστους των παραγωγικών τομέων.

Οι παραγωγικοί τομείς χρησιμοποιούν τους συντελεστές παραγωγής (εργασία και κεφάλαιο) καταβάλλοντας προς αυτούς αμοιβές υπό μορφή προστιθέμενης αξίας – φατνίο A2 (μισθοί, κέρδη, ενοίκια κ.λπ.). Η προστιθέμενη αξία μοιράζεται στους θεσμικούς τομείς ανάλογα με τον συντελεστή που προσφέρουν (φατνίο B3 για τα νοικοκυριά, B4 για τις επιχειρήσεις (ιδιωτικές και δημόσιες), B6 για τον υπόλοιπο κόσμο). Τα νοικοκυριά μαζί με τις ενδιάμεσες μεταβιβάσεις μεταξύ των θεσμικών τομέων (Γ3, Δ3, Ε3, ΣΤ3) έχουν συνολικό εισόδημα Κ3.

Από αυτό το εισόδημα τα νοικοκυριά καταναλώνουν από τα προϊόντα / κλάδους παραγωγής (Γ1), μεταβιβάζουν σε άλλα νοικοκυριά (Γ3), πληρώνουν άμεσους φόρους στο κράτος μαζί με τις εισφορές για κοινωνική ασφάλιση (Γ5), μεταβιβάζουν χρήματα στον υπόλοιπο κόσμο (Γ6) και ό,τι απομένει θεωρείται ως ακαθάριστη αποταμίευση (Γ7). Η καθαρή αποταμίευση προκύπτει από την αφαίρεση των επενδύσεων που πραγματοποιούν τα νοικοκυριά σε κατοικίες (Ζ1).

Με την ίδια λογική λειτουργούν και οι υπόλοιποι θεσμικοί φορείς. Στο τέλος, το σύνολο των αποταμιεύσεων όλων των θεσμικών τομέων θα πρέπει να είναι ίσο με το σύνολο των επενδύσεων. Η αποταμίευση του υπόλοιπου κόσμου είναι το έλλειμμα ή το πλεόνασμα του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών. Για το 2004 η ελληνική οικονομία εμφάνισε έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (15.990³ εκατ. ευρώ), το οποίο αντιστοιχούσε στο 9,5% του ΑΕΠ. Στον ίδιο πίνακα το άθροισμα των στοιχείων, ανά κλάδο, της τελικής ζήτησης (κατανάλωση νοικοκυριών + κατανάλωση δημ. τομέα + επενδύσεις + εξαγωγές - εισαγωγές + μεταβολές αποθεμάτων) μετρά το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ανά κλάδο (ΑΕΠ από την πλευρά του λογαριασμού της δαπάνης). Εξάλλου, το άθροισμα της προστιθέμενης αξίας (αμοιβές κεφαλαίου ή ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα + αμοιβές εργασίας) συν τους καθαρούς έμμεσους φόρους μετρά το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν από την πλευρά της δημιουργίας του εισοδήματος. Το ΑΕΠ σύμφωνα με τα στοιχεία της δαπάνης ανέρχεται στα 167.160 εκατ. ευρώ σε τιμές αγοράς (φατνία Γ1 + Δ1 + Ε1 + ΣΤ1 + Ζ1 + Η1 + Θ1 + Ι1 - Α6). Από την πλευρά του εισοδήματος, ανέρχεται και πάλι στα 167.160 εκατ. ευρώ (φατνία Α2: προστιθέμενη αξία + Α5: καθαροί έμμεσοι φόροι). Οι χρηματικοί πόροι που χρειάζονται οι θεσμικοί τομείς για τη χρηματοδότηση των αποκτημένων κεφαλαιουχικών αγαθών (φατνία Ζ1, Η1, Θ1 και Ι1) προέρχονται από τις δικές τους αποταμιεύσεις (φατνίο Γ7).

³ ΥΠΕΘΟ, Εθνικοί Λογαριασμοί, Μακροοικονομικά μεγέθη (ESA 95) 1995-2005, Απρίλιος 2006.

Πίνακας 1. Συνοπτική παρουσίαση του Πίνακα Κοινωνικής Λογιστικής (2004, τρέχουσες τιμές, σε εκατ. ευρώ)

		Δ.Δ.Π.Α.Μ.Ε.Σ.																								
		ΤΡΕΧΟΝΤΕΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ						ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ																		
		ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ			ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ			ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ			ΘΕΣΜΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ															
Βιομηχανίες (NACE)	Α	30	Νοικοκυριά	Γ	15	Επιχειρήσεις	Δ	1	Ε	1	Υπόλοιπος κόσμος	ΣΤ	1	Νοικοκυριά	Ζ	15	Επιχειρήσεις	Η	1	Μεταβολή αποθεμάτων	Ι	1	Σύνολο	Κ		
1	Προϊόντα (CRA)	Α1	Ενδιάμεσες χρήσεις	102,654	Β1	Γ1	Κατανάλωση	111,010	0	Δ1	Κατανάλωση	27,789	35,132	ΣΤ1	Εξογαγές καταν. τουριστών	8,637	Ζ1	Επενδύσεις	26,906	Θ1	Επενδύσεις	6,853	32	Κ1	Συνολική ζητηση	319,013
2	Συντελεστές παραγωγής	Α2	Διανομή προσπθμένης αξίας	147,196	Β2	Γ2	Δ2	0	0	Δ2	0	0	0	ΣΤ2	Αμοιβές συντελ. από υπ. Κόσμο	0	Ζ2	0	0	Η2	0	0	0	Κ2	Εισοδήμα συντελεστών	152,657
3	Νοικοκυριά	Α3	Ε	76,653	Β3	Διανομή εισόδων συντελεστών στην οικοκυριακή	1,433	41,046	Δ3	Μεταβ. από νοικοκυριακή	37,717	2,447	ΣΤ3	Μεταβ. από υπόλοιπο κόσμο	5,461	Ζ3	0	0	Η3	0	Θ3	0	0	Κ3	Εισοδήμα νοικοκυριών	159,295
4	Επιχειρήσεις	Α4	Ε	67,015	Β4	Διανομή εισόδων στις επιχειρήσεις	0	0	Δ4	0	0	0	ΣΤ4	0	0	Ζ4	0	0	Η4	0	Θ4	0	0	Κ4	Εισοδήμα επιχειρήσεων	67,436
5	Δημόσια	Α5	Δημ. εσοδα Χ(730)	19,973	Β5	Διανομή εισόδων στο Δημόσιο	33,827	5,927	Δ5	Αμοσα φόροι καν. ασφαλ.	421	0	ΣΤ5	0	0	Ζ5	0	0	Η5	0	Θ5	0	0	Κ5	Εισοδήμα Δημοσίου	61,968
6	Υπόλοιπος κόσμος	Α6	Εισογναγές	49,190	Β6	Διανομή εισόδων στον υπ. κόσμο	2,283	808	Δ6	Μεταβ. στον υπλ. κόσμο	0	0	ΣΤ6	Μεταβ. στον υπλ. κόσμο	0	Ζ6	0	0	Η6	0	Θ6	0	0	Κ6	Εισοδήμα υπολ. κόσμου	59,030
7	Αποταμιεύσεις	Α7	Ε	10,742	Β7	Ακαθάριστη αποταμίευση θεσμικών φορέων	19,655	-3,959	Ε5	0	0	0	ΣΤ8	Δαπάνες υπ. κόσμου	59,030	Ζ7	0	0	Η7	0	Θ7	0	0	Κ7	Αποταμ.	42,428
8	ΣΥΝΟΛΟ	Α8	Συνολική προσαφορά	319,013	Β8	Διανομή εισοδηματικών συντ.	159,295	67,436	Γ8	Χρήσεις εισοδηματος φορέων	61,968	61,968	ΣΤ8	Δαπάνες υπ. κόσμου	59,030	Ζ8	8,637	26,906	6,853	32	28	Σύνολο επενδύσεων θεσμικών φορέων	0	0	0	0

Πηγή: Πίνακας Κοινωνικής Λογιστικής συγγραφέων, 2004.

Σημαντικότερες Πηγές Στατιστικών Δεδομένων

1 ΕΟΠ	2004	Επεξεργασία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΣΥΕ)
2 ΕΕΔ	2004	Επεξεργασία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού (4 τρίμηνα) (ΕΣΥΕ)
3 ΠΕΕ	2000 & 2004	Πίνακες Εισροών Εκροών της Ελληνικής Οικονομίας - ΕΣΥΕ και υπολογισμοί συγγραφών
4 ΣΔΦΔ	2004	Στατιστικό Δελτίο Φορολογικών Δεδομένων για τα εισοδήματα του 2004 - ΓΠΣ (ΚΕΠΥΟ)
5 EU-SILC	2005	Επεξεργασία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (ΕΣΥΕ)
6 ΕΛ	1990-2006	Εθνικοί Λογαριασμοί - Σειρά ετών (ΕΣΥΕ και Υπ. Οικονομίας και Οικονομικών) καθώς και Ερωτηματολόγια προς Eurostat
7 ΚΠ	2004	Στοιχεία Κοινωνικού Προϋπολογισμού και Ασφαλιστικών Ταμείων (Γεν. Γραμματεία Κοινων. Ασφαλίσεων)
8 ΕΔΚΑ	2002	Έρευνα Διάρθρωσης και Κατανομής Αμοιβών (ΕΣΥΕ)
9 ΑΠ	2001	Στοιχεία Απογραφής Πληθυσμού (ΕΣΥΕ)
10 ΕΝΤΕ	2002 & 2005	Επεξεργασία της Έρευνας Δανεισμού των Νοικοκυριών της Τραπέζης της Ελλάδος
11 ΥΣ	2004	Υπολογισμοί Συγγραφών

Κατόπιν αυτών των γενικών παρατηρήσεων και ευρημάτων, παρουσιάζονται παρακάτω τα επιμέρους τμήματα του ΠΚΛ.

Λογαριασμός παραγωγικών δραστηριοτήτων, Μήτρα ενδιάμεσων χρήσεων (φατνίο: Α1)

Το φατνίο Α1 είναι ένας τετραγωνικός πίνακας 30Χ30, στον οποίο καταγράφονται οι ενδιάμεσες συναλλαγές (αναλώσεις) μεταξύ των κλάδων / προϊόντων της οικονομίας. Προήλθε από τον πίνακα του 2000, τον οποίο επανεκτιμήσαμε με τη μέθοδο RAS⁴ χρησιμοποιώντας το συνολικό τελικό προϊόν ανά κλάδο του 2004 και με τακτοποίηση των εμπορικών περιθωρίων. Οι σειρές αναφέρονται στα προϊόντα της οικονομίας ως παραγωγούς αγαθών και υπηρεσιών, ενώ οι στήλες αναφέρονται στους κλάδους ως αγοραστές των ενδιάμεσων εισροών. Το σύνολο της ενδιάμεσης ζήτησης ανέρχεται στο ποσό των 102,654 εκατ. ευρώ για το 2004 σε τιμές αγοράς.

⁴ Η μέθοδος RAS αναπτύχθηκε από το Τμήμα Εφαρμοσμένης Οικονομικής του Cambridge (Stone 1962) με σκοπό την επίτευξη εκτιμήσεων συντελεστών εισροών-εκροών για άλλα χρόνια, εκτός του έτους απογραφής. Με βάση τις ετήσιες αξίες του ακαθάριστου προϊόντος και την προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, μπορούμε να υπολογίσουμε τις συνολικές αγορές που πραγματοποιεί κάθε κλάδος από τους υπόλοιπους. Η παραδοχή περί σταθερών προτύπων πωλήσεων είναι ασυνεπής με την παραδοχή περί σταθερών προτύπων αγορών, όμως η διαδικασία διαδοχικής προσέγγισης εξασφαλίζει συμβιβαστική λύση, όπου και τα δύο μεταβάλλονται. Η μέθοδος αυτή είναι μία τεχνική που εξασφαλίζει συνέπεια μεταξύ των γνωστών αξιών των συνολικών κλαδικών πωλήσεων και της μήτρας των συντελεστών εισροών-εκροών. Ενδέχεται να υπάρχουν και άλλες μήτρες οι οποίες να ικανοποιούν αυτή τη συνέπεια, καθώς η μέθοδος RAS δεν εγγυάται ότι θα δώσει τα καλύτερα αποτελέσματα. Όμως δίδει μία βέλτιστη μαθηματική λύση με την παραδοχή περί σταθερών συντελεστών.

Διανομή προστιθέμενης αξίας (φατνίο A2)

Το φατνίο A2 καταγράφει την αξία των αμοιβών των συντελεστών παραγωγής που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή των προϊόντων και των υπηρεσιών. Η συνολική διανεμόμενη προστιθέμενη αξία ανήλθε το 2004 στα 147.196 εκατ. ευρώ. Οι εργαζόμενοι μετανάστες εισέπραξαν 4.381 εκατ. ευρώ, οι Έλληνες μισθωτοί 53.209 εκατ. ευρώ, οι Έλληνες αυτοαπασχολούμενοι 19.062 εκατ. ευρώ, ενώ τέλος η αμοιβή του κεφαλαίου ανήλθε στα 70.543 εκατ. ευρώ. Το άθροισμα των αμοιβών των συντελεστών που συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία αποτελεί το συνολικό κόστος παραγωγής του εγχώριου προϊόντος, κατά κλάδο, και ονομάζεται εθνικό εισόδημα. Η πληροφόρηση για τον προσδιορισμό των αμοιβών αντλήθηκε από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ) και την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), καθώς και από την έρευνα διάρθρωσης και κατανομής αμοιβών της ΕΣΥΕ.⁵ Για τον αριθμό των απασχολούμενων ανά κλάδο δραστηριότητας χρησιμοποιήθηκε η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

Έσοδα Δημοσίου από παραγωγική διαδικασία (φατνίο A5)

Το φατνίο A5 εμφανίζει τα φορολογικά έσοδα που εισέπραξε ο δημόσιος τομέας (κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας) από την παραγωγική διαδικασία (19.973 εκατ. ευρώ). Αυτά τα έσοδα αναλύονται σε έσοδα από φόρο προστιθέμενης αξίας (13.900 εκατ. ευρώ), σε λοιπούς έμμεσους φόρους (8.693 εκατ. ευρώ), σε επιδοτήσεις (αρνητικός φόρος 2.957 εκατ. ευρώ) και τέλος σε έσοδα από δασμούς εισαγωγών (337 εκατ. ευρώ). Ο κλάδος παραγωγής τροφίμων, ποτών και καπνού μαζί με τον κλάδο διύλισης πετρελαίου και του χονδρικού εμπορίου αποδίδουν το 80% των συνολικών εισπράξεων των λοιπών έμμεσων φόρων λόγω των ειδικών φόρων κατανάλωσης (στα ποτά, στον καπνό, στα καύσιμα και στα αυτοκίνητα).

Συμβολή των μεταναστών στην απασχόληση κατά κλάδο

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, η συνολική συμβολή των δύο ομάδων των μεταναστών (με λίγες (-) και περισσότερες (+) δεξιότητες) στην απασχόληση εκτιμάται στο 10,2%. Η συμβολή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική και φθάνει το 76,6% για τον κλάδο των ιδιωτικών νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό (οικιακοί βοηθοί), καθώς και για τους κλάδους των κατασκευών (36,8%), τα ξενοδοχεία και εστιατόρια (14,8%), τα ορυχεία (12,1%) αλλά και ορισμένους μεταποιητικούς κλάδους.

Αξίζει να παρατηρηθεί ότι οι μετανάστες με σχετικά λιγότερες δεξιότητες δραστηριοποιούνται κυρίως στον πρωτογενή τομέα και τις κατασκευές, ενώ αυτοί με τις σχετικά περισσότερες δεξιότητες, όπως αυτό προσδιορίζεται από

⁵ Για μια αναλυτική περιγραφή των ερευνών αυτών βλ., μεταξύ άλλων, Μητράκος και Ντούρος (2006).

το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, εμφανίζουν αξιόλογη συμμετοχή εκτός από τις κατασκευές και στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών και ειδικότερα στους κλάδους του εμπορίου (το 12,7% των μεταναστών με περισσότερες δεξιότητες), των ξενοδοχείων και εστιατορίων (12,6%) αλλά και στις άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες (6%) και την υγεία-μέριμνα (6,6%). Εάν συγκρίνουμε με τα αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού, προκύπτει ότι το 2004 υπήρξε μία αξιοσημείωτη μετακίνηση μεταναστών κυρίως από τον πρωτογενή τομέα, αλλά και από άλλους κλάδους, προς τις κατασκευές.

Αμοιβές και παραγωγικότητα κατά κλάδο

Από την ανάλυση των εισοδημάτων της ΕΟΠ 2004/05 προέκυψε ότι το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών με αρχηγό Έλληνα υπερέχει κατά 38,8% του αντίστοιχου μέσου εισοδήματος των νοικοκυριών με αρχηγό μετανάστη. Η ανάλυση των εισοδημάτων κατά πηγή προέλευσης (Πίνακας 3) καταγράφει την πολύ υψηλή συμμετοχή των μισθών στα εισοδήματα των μεταναστών (82,8%, έναντι 34,2% στους Έλληνες) και το σχετικά περιορισμένο μερίδιο όλων των άλλων πηγών εισοδήματος και κυρίως των συντάξεων (1,7% στους μετανάστες, έναντι 19,3% στους Έλληνες) και των ενοικίων (συμπεριλαμβανόμενων των τεκμαρτών, 2,8% έναντι 18,2%).

Πίνακας 3. Ανάλυση διαθέσιμου εισοδήματος νοικοκυριών κατά πηγή προέλευσης

Πηγή εισοδήματος	Μέσο μηνιαίο εισόδημα (ευρώ)			Διάρθρωση εισοδήματος (%)		
	Νοικοκυριά με αρχηγό Έλληνα	Νοικοκυριά με αρχηγό μετανάστη	Σύνολο	Νοικοκυριά με αρχηγό Έλληνα	Νοικοκυριά με αρχηγό μετανάστη	Σύνολο
Μισθοί	731	1.274	757	34,2	82,8	35,9
Εισόδημα από επιχειρήσεις ή ελεύθερο επάγγελμα	298	94	288	14,0	6,1	13,7
Εισόδημα από γεωργία	100	1	95	4,7	0,1	4,5
Εισόδημα από ενοίκια	389	43	372	18,2	2,8	17,7
Συντάξεις	413	26	395	19,3	1,7	18,7
Επιδόματα	35	22	34	1,6	1,4	1,6
Άλλα (μεταβιβάσεις, ίδια παραγωγή κ.λπ.)	170	77	166	8,0	5,0	7,9
ΣΥΝΟΛΟ	2.135	1.538	2.107	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Επεξεργασία πρωτογενών αποτελεσμάτων ΕΟΠ 2004/05, ΕΣΥΕ.

Από τους λογαριασμούς δημιουργίας εισοδήματος του ΠΚΛ προκύπτει ότι η αμοιβή ανά απασχολούμενο των δύο συντελεστών εργασίας που αναφέρονται στους μετανάστες ανέρχεται το 2004 σε 9,5 χιλ. ευρώ έναντι 17,0 για το σύνολο της οικονομίας (σχετικός λόγος 0,6). Ο σχετικός αυτός λόγος διαφοροποιείται μεταξύ κλάδων και βρίσκεται κοντά στη μονάδα (0,9) στη γεωργία και στον κλάδο των οικιακών βοηθών (1,0) και σε μικρότερο βαθμό στις κατασκευές (0,8), ενώ υπολείπεται σημαντικά στον κλάδο του εμπορίου (0,5).

Αξίζει να σημειωθεί ακόμα ότι οι αμοιβές ανά απασχολούμενο των μεταναστών με λιγότερες δεξιότητες σε όλους σχεδόν τους κλάδους δεν διαφοροποιείται πολύ σε σχέση με τους μετανάστες με περισσότερες δεξιότητες. Το αντίθετο ακριβώς παρατηρείται για τα νοικοκυριά με αρχηγό Έλληνα, όπου η διαφοροποίηση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική.

Διανομή προστιθέμενης αξίας και μεταβιβάσεις μεταξύ συντελεστών εργασίας και ομάδων νοικοκυριών

Η προστιθέμενη αξία κατανέμεται μεταξύ των συντελεστών εργασίας (εργαζόμενους, L1-L6) και στους επιμέρους τύπους νοικοκυριών (H1-H15). Η κατανομή αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη σύνθεση των νοικοκυριών όπως αυτή προέκυψε από την ΕΟΠ 2004/05. Από την ανάλυση προκύπτει σχετικά μεγαλύτερη συγκέντρωση των συντελεστών εργασίας με λιγότερες δεξιότητες στις ομάδες των φτωχών νοικοκυριών (Ελλήνων και μεταναστών) και επιπλέον περιορισμένη παρουσία μικτών νοικοκυριών, καθώς οι συντελεστές εργασίας των γηγενών (L3-L6) και μεταναστών (L1, L2) κατανέμονται σχεδόν αποκλειστικά στις ομάδες των νοικοκυριών με αρχηγό Έλληνα (H4-H15) και μετανάστη (H1-H3) αντίστοιχα. Ελαφρά και μόνο διείσδυση των εισροών των μεταναστών σε νοικοκυριά με αρχηγό Έλληνα, και όχι το αντίθετο, καταγράφεται από τα στοιχεία.

Ορισμένα συμπεράσματα επίσης προκύπτουν από τις μεταβιβάσεις εισοδημάτων μεταξύ των επιμέρους ομάδων νοικοκυριών (H1-H15). Πρώτον, οι μεταβιβάσεις⁶ μεταξύ των τριών ομάδων νοικοκυριών (πλούσια, μεσαία, φτωχά) με αρχηγό μετανάστη είναι μηδενικές, ενώ σχετικά περιορισμένες είναι και οι μεταβιβάσεις προς τα νοικοκυριά αυτά από τα νοικοκυριά με αρχηγό Έλληνα. Δεύτερον, οι μεταβιβάσεις μεταξύ των νοικοκυριών λαμβάνουν χώρα κυρίως μεταξύ των νοικοκυριών μεσαίου εισοδήματος. Τέλος, ενώ καταγράφονται κάποιες μεταβιβάσεις από τις πλούσιες ομάδες νοικοκυριών προς τις μεσαίες, δεν καταγράφονται αντίστοιχες ροές από τις μεσαίες ομάδες νοικοκυριών προς τις φτωχές.

⁶ Ο πίνακας μεταβιβάσεων εισοδημάτων μεταξύ ομάδων νοικοκυριών προέκυψε από τη δήλωση των νοικοκυριών στην ΕΟΠ 2004/05 για τη συμμετοχή τους στην οικονομική ενίσχυση άλλων νοικοκυριών στο εσωτερικό και επίσης από τη δήλωσή τους για οικονομική ενίσχυση που έλαβαν από άλλα νοικοκυριά στο εσωτερικό της χώρας. Στη συνέχεια, με τη μέθοδο RAS και με την υπόθεση ότι η πιθανότητα είναι η ίδια ένα νοικοκυριό να μεταβιβάσει ή να εισπράξει εισόδημα από κάποιο άλλο νοικοκυριό, προσδιορίστηκε ο πίνακας μεταβιβάσεων 15X15.

Μεταβιβάσεις εισοδημάτων από τους θεσμικούς τομείς προς τις ομάδες των νοικοκυριών (Δ3, Ε3, ΣΤ3)

Είναι εύκολο να προσδιοριστούν οι διαφορές στη διάρθρωση των εισοδημάτων των θεσμικών τομέων, που είναι το αποτέλεσμα των διαφορών στην κατοχή των συντελεστών της παραγωγής, της ζήτησης για συντελεστές της παραγωγής, όπως αυτή προκύπτει από την ισχύουσα διάρθρωση της παραγωγής, και του υφιστάμενου συστήματος μεταβιβαστικών πληρωμών. Οι μεταβιβαστικές πληρωμές μεταξύ των τομέων δεν συμπεριλαμβάνονται στους Εθνικούς Λογαριασμούς, δεδομένου ότι το συνολικό καθαρό υπόλοιπό τους είναι μηδέν. Παρ' όλα αυτά η σημασία τους είναι σημαντική για τον προσδιορισμό των σχετικών εισοδημάτων και η καταχώρησή τους μεταξύ των παραπάνω τομέων αποτελεί ένα πρόσθετο στοιχείο στατιστικής πληροφόρησης που περιέχεται στον ΠΚΛ.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, όσον αφορά τις μεταβιβάσεις εισοδημάτων από τις επιχειρήσεις, τον δημόσιο τομέα και τον εξωτερικό τομέα προς τις ομάδες των νοικοκυριών, οι επιχειρήσεις μεταβίβασαν προς τα νοικοκυριά 41.045 εκατ. ευρώ το 2004, υπό μορφή μερισμάτων, ενοικίων, διανεμόμενων κερδών κ.ά. Τα ποσά αυτά κατανεμήθηκαν με βάση την ΕΟΠ 2004/05, καθώς και με βάση τη δειγματοληπτική έρευνα EU-SILC του 2004. Ο δημόσιος τομέας μεταβίβασε εισοδήματα προς τα νοικοκυριά υπό μορφή συντάξεων, επιδομάτων (π.χ. ανεργίας), καθώς και υπό μορφή πληρωμών τόκων του δημόσιου χρέους. Το συνολικό ποσό ανέρχεται στα 37.717 εκατ. ευρώ. Τα νοικοκυριά με αρχηγό που δεν εργάζεται (στην πλειοψηφία αυτών των νοικοκυριών ο αρχηγός είναι συνταξιούχος) λαμβάνουν το μεγαλύτερο μερίδιο αυτών των μεταβιβάσεων, κυρίως λόγω των συντάξεων. Τέλος, ο εξωτερικός τομέας μεταβιβάζει εισοδήματα προς τα νοικοκυριά, κυρίως υπό μορφή εμβασμάτων (2.447 εκατ. ευρώ). Όσον αφορά τώρα τα νοικοκυριά των μεταναστών, φαίνεται να λαμβάνουν συνολικά 530 εκατ. ευρώ, από τα οποία το 80% διοχετεύεται προς τα μεσαίου εισοδήματος νοικοκυριά. Τα παραπάνω συνολικά μεγέθη αντλήθηκαν από τους Εθνικούς Λογαριασμούς, καθώς και από ειδικά ερωτηματολόγια με αναλυτικότερα στοιχεία εθνικών λογαριασμών που στέλνονται στην ΕΕ. Το μόνο μέγεθος που προσδιορίζεται έμμεσα είναι οι μεταβιβάσεις των επιχειρήσεων προς τα νοικοκυριά.

Κατανάλωση νοικοκυριών για αγαθά και υπηρεσίες (φατνίο Γ1)

Οι καταναλωτικές δαπάνες των θεσμικών τομέων για εγχώρια και εισαγόμενα αγαθά αντιπροσωπεύουν τα αντίστοιχα καταναλωτικά πρότυπα, που είναι αποτέλεσμα των διαφορών στα εισοδηματικά επίπεδα και τις προτιμήσεις. Αυτό έχει ως συνέπεια μια ανισοκατανομή στα εισοδήματα να οδηγήσει σε μεταβολή της ζήτησης για εγχώρια και εισαγόμενα αγαθά, με αποτέλεσμα τη μεταβολή της παραγωγής, της απασχόλησης, των εισοδημάτων, του ισοζυγίου πληρωμών, των τιμών, των φορολογικών εσόδων κ.λπ. Τα καταναλωτικά μερίδια των 15 βασικών ειδών της ταξινόμησης COICOP που χρησιμοποιεί η ΕΣΥΕ εκτιμήθηκαν από τα αποτελέσματα της ΕΟΠ 2004/05 για καθεμία από τις επιμέρους πληθυσμιακές

ομάδες. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία αυτά για το σύνολο του πληθυσμού, η διάρθρωση της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με το εισόδημα. Πράγματι, διακρίνεται μια αντίστροφη σχέση μεταξύ του επιπέδου του εισοδήματος και του καταναλωτικού μεριδίου των νοικοκυριών για δαπάνες διατροφής και ποτών-καπνού, ενώ η σχέση αυτή γίνεται θετική για τις δαπάνες αναψυχής και εκπαίδευσης. Το μερίδιο της διατροφής για τα νοικοκυριά των οποίων ο αρχηγός είναι φτωχός μετανάστης (26,2%) είναι υπερδιπλάσιο του αντίστοιχου μεριδίου για τα νοικοκυριά με αρχηγό πλούσιο μετανάστη (12,8%). Παρόμοια σχέση παρατηρείται και στα ελληνικά νοικοκυριά. Εάν συσχετιστούν τα καταναλωτικά πρότυπα των 15 ομάδων νοικοκυριών, προκύπτει ότι το καταναλωτικό πρότυπο των νοικοκυριών των μεταναστών (στο σύνολό τους) είναι περισσότερο κοντά στο καταναλωτικό πρότυπο του μέσου ελληνικού νοικοκυριού. Το ίδιο ισχύει για τα φτωχά νοικοκυριά μεταναστών, που πλησιάζουν το καταναλωτικό πρότυπο των φτωχών ελληνικών νοικοκυριών περισσότερο παρά των φτωχών αγροτικών νοικοκυριών όπως είχε υποτεθεί σε παλαιότερες μελέτες. Τα πλούσια νοικοκυριά μεταναστών δαπανούν συγκριτικά μεγαλύτερα ποσά για αγορά αυτοκινήτου και για αναψυχή από τα αντίστοιχα μερίδια των ελληνικών νοικοκυριών. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ο αριθμός των μεταναστών που εμπίπτουν στα πλούσια νοικοκυριά είναι μικρός και επομένως τα στοιχεία θα πρέπει να αξιολογούνται με επιφύλαξη.

Ο βαθμός αστικότητας (των ελληνικών νοικοκυριών) δεν παρουσιάζει αξιοσημείωτες διαφορές, ενώ οι διαφορές μέσα στα αστικά νοικοκυριά, ανάλογα με το εκπαιδευτικό επίπεδο του αρχηγού (δεξιότητες), φαίνεται να είναι εντονότερες, όσον αφορά τουλάχιστον τη διατροφή και την εκπαίδευση. Όσον αφορά τη μέση μηνιαία δαπάνη των νοικοκυριών, τα φτωχά νοικοκυριά μεταναστών δαπανούν κατά μέσο όρο 906 ευρώ το μήνα, έναντι 1.725 ευρώ των μεσαίων νοικοκυριών και 3.178 ευρώ των πλουσίων νοικοκυριών των μεταναστών. Τα ποσά αυτά μπορούν να συγκριθούν με τη μέση δαπάνη των νοικοκυριών της χώρας, που ανέρχεται σε 2.317 ευρώ το μήνα. Επομένως, 98% των νοικοκυριών των μεταναστών (φτωχά και μεσαίου εισοδήματος) δαπανούν κατά μέσο όρο το μήνα 1.444 ευρώ, δαπάνη η οποία αντιστοιχεί στο 62% της μέσης μηνιαίας συνολικής δαπάνης.

Δαπάνες νοικοκυριών για κοινωνική ασφάλιση και άμεσους φόρους (Γ5)

Στον πίνακα εισροών-εκροών υπάρχει σαφής διαχωρισμός των ασφαλιστικών εισφορών για κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων σε πραγματικές εργοδοτικές εισφορές και σε τεκμαρτές εισφορές, κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο φαντίο Α2, που αναφέρεται στη διανομή της προστιθέμενης αξίας, στους συντελεστές εργασίας και στο κεφάλαιο συμπεριλαμβάνονται οι εργοδοτικές εισφορές. Στη συνέχεια, οι εργαζόμενοι, μέσω των νοικοκυριών, αποδίδουν στο Δημόσιο το σύνολο των ασφαλιστικών εισφορών (εργοδοτών και εργαζομένων). Η διάρθρωση της δαπάνης των ασφαλιστικών εισφορών προσδιορίζεται με βάση τους απασχολούμενους κατά κλάδο, τις αμοιβές, το ποσοστό των ασφαλιστικών εισφορών, όπως εμφανίζονται

στους αναλυτικούς πίνακες του Κοινωνικού Προϋπολογισμού για τα εισοδήματα του 2004, και τέλος με βάση τα στοιχεία του πίνακα που συνδέει τους συντελεστές εργασίας με τα νοικοκυριά (προέρχεται από το φαντίο Β3).

Εκτός από τις ασφαλιστικές εισφορές, τα νοικοκυριά πληρώνουν και άμεσους φόρους. Το συνολικό ποσό των φόρων είναι εθνικολογιστικό μέγεθος το οποίο και διαχωρίζεται σε άμεση φορολογία νοικοκυριών και άμεση φορολογία επιχειρήσεων. Η κατανομή του συνολικού ποσού στις ομάδες των νοικοκυριών προέκυψε με βάση το συνολικό τους εισόδημα, καθώς και με βάση το Στατιστικό Δελτίο Φορολογικών Δεδομένων για τα εισοδήματα του 2004 του Υπουργείου Οικονομικών. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία προσδιορίστηκε η μέση φορολογική επιβάρυνση για διάφορες εισοδηματικές ομάδες νοικοκυριών. Για τα νοικοκυριά των μεταναστών θεωρήθηκε ότι η μέση φορολογική επιβάρυνση είναι σημαντικά χαμηλότερη έναντι των ελληνικών νοικοκυριών. Το συνολικό ποσό των ασφαλιστικών εισφορών και του φόρου εισοδήματος ανέρχεται στα 33.827 εκατ. ευρώ για το 2004. Στο σύνολο αυτό, τα νοικοκυριά των μεταναστών συμμετέχουν κατά 488 εκατ. ευρώ, ποσό που αντιστοιχεί στο 1,44% της συνολικής δαπάνης.

Αποταμιεύσεις νοικοκυριών και μεταβιβάσεις εισοδημάτων στο εξωτερικό (Γ7, Γ6)

Το υπόλοιπο της στήλης Γ του συνοπτικού πίνακα είναι οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών. Το συνολικό ποσό της αποταμίευσης, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος για το σύνολο των νοικοκυριών, είναι 10.393 εκατ. ευρώ. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι όλα τα νοικοκυριά είχαν θετική αποταμίευση για το 2004. Σύμφωνα με τα ευρήματα της μελέτης, πολλές ομάδες νοικοκυριών δανείστηκαν χρήματα. Οι ομάδες αυτές εντοπίζονται κυρίως στα αστικά νοικοκυριά με λίγες δεξιότητες του αρχηγού του νοικοκυριού. Αντίθετα, νοικοκυριά με μη εργαζόμενο αρχηγό είχαν θετικές αποταμιεύσεις. Τα νοικοκυριά των μεταναστών αποταμίευσαν περίπου 400 εκατ. ευρώ εξαιτίας της συσταλτικής καταναλωτικής συμπεριφοράς τους, όπως σημειώσαμε παραπάνω.

Λογαριασμοί Δημοσίου

Οι καταναλωτικές δαπάνες του Δημοσίου ανέρχονται το 2004 σε 27.789 εκατ. ευρώ, από τις οποίες 20,901 εκατ. ευρώ αφορούν αμοιβές εργαζομένων (στην υγεία, στην εκπαίδευση, στην άμυνα κ.λπ.). Ο δημόσιος τομέας μεταβιβάζει στα νοικοκυριά 37.717 εκατ. ευρώ που αφορούν συντάξεις, επιδόματα, και δαπάνες τόκων του δημόσιου χρέους (η δαπάνη των τόκων ήταν 8.945 εκατ. ευρώ). Επίσης ο δημόσιος τομέας μεταβιβάζει εισοδήματα στις επιχειρήσεις υπό μορφή επιδοτήσεων (421 εκατ. ευρώ). Από την πλευρά των εσόδων, εισπράττει φορολογικά έσοδα κατά την παραγωγική διαδικασία (19.973 εκατ. ευρώ), άμεσους φόρους και ασφαλιστικές εισφορές από τα νοικοκυριά (33.827 εκατ. ευρώ) και 5.27 εκατ. ευρώ από τις επιχειρήσεις. Ο λογαριασμός του δημόσιου τομέα ισοσκελίζεται με παθητικό (αρνητική αποταμίευση) 3.959 εκατ. ευρώ. Αν σε αυτό το ποσό προσθέσουμε τώρα και τις δαπάνες για επενδύσεις και τις

καθαρές κεφαλαιακές μεταβιβάσεις, προκύπτουν οι καθαρές δανειακές ανάγκες, οι οποίες φθάνουν το 6,8% του ΑΕΠ το 2004.

Ισορροπία των λογαριασμών

Για κάθε θεσμικό φορέα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, υπάρχει ο λογαριασμός εσόδων-δαπανών. Στη στήλη αναφέρονται οι δαπάνες των φορέων, ενώ στην αντίστοιχη σειρά τα εισοδήματα που αποκτώνται μέσω της παραγωγικής διαδικασίας και τις μεταβιβάσεις που έχουν από άλλους θεσμικούς φορείς. Η επικρατούσα αντίληψη για την ισορροπία του λογαριασμού των ομάδων των νοικοκυριών είναι να υπολογιστεί η αποταμίευση ως η διαφορά των εσόδων από τα έξοδα και έτσι να ισοσκελιστεί ο πίνακας. Στην περίπτωση αυτή, η άθροιση όλων των αποταμιεύσεων θα πρέπει να συμφωνεί με την αποταμίευση των νοικοκυριών όπως έχει προσδιοριστεί από στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, κατά την οποία διαχωρίστηκε η αποταμίευση των ιδιωτών σε αποταμίευση νοικοκυριών και σε αποταμίευση επιχειρήσεων. Αυτή η πρακτική θα έχει αποτέλεσμα να αποδεχθούμε το μέγεθος των εισοδημάτων και των μεταβιβάσεων, καθώς και την αρχική διάρθρωση που προέκυψε κατόπιν της επεξεργασίας όλων των δειγματοληπτικών ερευνών.

Η άλλη πρακτική συνίσταται στον επαναπροσδιορισμό των εισοδημάτων και των μεταβιβάσεων μέσα στα νοικοκυριά, ώστε η αποταμίευση που θα προκύπτει από την ισοσκέλιση των λογαριασμών (εσόδων-εξόδων) των νοικοκυριών να είναι ένα σταθερό ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος και εξωγενώς προσδιορισμένο. Σε παλαιότερους ΠΚΛ είχε υιοθετηθεί αυτή η πρακτική για το κλείσιμο των λογαριασμών. Τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, η οριακή ροπή προς αποταμίευση στην Ελλάδα βρίσκεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, ενώ πλέον πολλά νοικοκυριά έχουν αρνητική αποταμίευση. Για το λόγο αυτό ακολουθήθηκε η πρώτη μεθοδολογική προσέγγιση ισορροπίας των λογαριασμών.

Συμβολή των οικονομικών μεταναστών στο ΑΕΠ

Με βάση το εναρμονισμένο σύστημα Εθνικών Λογαριασμών ESA 95 που ακολουθεί και η χώρα μας, η εκτίμηση του ΑΕΠ εμφανίζεται με τρεις εναλλακτικές προσεγγίσεις. Την προσέγγιση της δαπάνης, την προσέγγιση της δημιουργίας του εισοδήματος και την προσέγγιση της παραγωγής. Ανάλογες δυνατότητες υπολογισμού του ΑΕΠ παρέχονται και από τον ολοκληρωμένο πίνακα κοινωνικής λογιστικής της παρούσας μελέτης. Οι εκτιμήσεις αυτές για την ομάδα των οικονομικών μεταναστών παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 4.

Ωστόσο, πριν από την παρουσίαση αυτών των αποτελεσμάτων θα πρέπει να γίνει μία σημαντική παρατήρηση. Οι εκτιμήσεις αυτές αναφέρονται στην άμεση και μόνο συμβολή των οικονομικών μεταναστών στα διάφορα μακροοικονομικά μεγέθη. Η προσέγγιση του ΠΚΛ που αξιοποιήθηκε από την παρούσα μελέτη είναι στατική και κατά συνέπεια δεν καταγράφει τις δευτερογενείς θετικές ή αρνητικές

επιδράσεις της παρουσίας των μεταναστών στο οικονομικό σύστημα της χώρας. Τέτοιες δευτερογενείς επιδράσεις είναι για παράδειγμα η τυχόν εκτόπιση ημεδαπών συντελεστών παραγωγής από την αγορά εργασίας, οι μεταβολές στο καταναλωτικό πρότυπο των ελληνικών νοικοκυριών, οι μεταβολές στις τιμές και η υποκατάσταση μεταξύ των προϊόντων και των συντελεστών παραγωγής κ.ά. Μόνο με την κατασκευή και αξιοποίηση ενός υποδείγματος γενικής ισορροπίας, το οποίο θα μπορεί να αποτυπώσει και να αναπαραγάγει στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή τα επιμέρους στοιχεία του ΠΚΛ, μπορούμε να έχουμε πλήρεις εκτιμήσεις των άμεσων και έμμεσων επιδράσεων της μετανάστευσης στο οικονομικό σύστημα της χώρας μας. Η κατασκευή ενός τέτοιου υποδείγματος, το οποίο, επιπλέον, θα επιτρέψει να εκτιμηθούν οι πραγματικές επιπτώσεις εναλλακτικών σεναρίων οικονομικής ή μεταναστευτικής πολιτικής, αποτελεί και το επόμενο βήμα της όλης προσπάθειας των συγγραφέων.⁷

Πίνακας 4. Συμμετοχή των μεταναστών στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (σε εκατ. ευρώ)

(α) Από την πλευρά του λογαριασμού της δαπάνης (άμεση εκτίμηση)	
• Κατανάλωση νοικοκυριών μεταναστών	3.351
• Επενδύσεις σε κατοικίες νοικοκυριών μεταναστών	565
Σύνολο	3.916
ως ποσοστό του ΑΕΠ (2004: 167.169 εκατ. ευρώ)	2,3%
Το 2,3% εμφανίζεται χαμηλότερο έναντι του (β), εφόσον τα εισοδήματά τους οι μετανάστες δεν τα δαπανούν εξ ολοκλήρου, αλλά ένα μέρος αυτών το μεταβιβάζουν στο εξωτερικό με τη μορφή εμβασμάτων	
(β) Από την πλευρά της δημιουργίας του εισοδήματος (άμεση εκτίμηση)	
• Εισόδημα από εργασία εργαζομένων μεταναστών	4.381
• Εισόδημα από διανομή του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος	364
Σύνολο	4.745
ως ποσοστό του ΑΕΠ (2004: 167.169 εκατ. ευρώ)	2,8%
(γ) Από την πλευρά της δημιουργίας του εισοδήματος (άμεση εκτίμηση)	
• Ακαθάριστοι μισθοί στο σύνολο της οικονομίας ως ποσοστό του ΑΕΠ	34,5%
• Συμμετοχή μεταναστών στην απασχόληση	10,2%
• Σχέση των μέσων αποδοχών Ελλήνων και μεταναστών	0,72
Σύνολο (ως ποσοστό του ΑΕΠ)	2,5%

Πηγή: Επεξεργασία αποτελεσμάτων από τους συγγραφείς.

⁷ Τα πρώτα αποτελέσματα της προσπάθειας αυτής έχουν ήδη επίσης παρουσιαστεί και με τίτλο "Economic and social profile of immigrants and their influence on the host country's society", General Directors' Immigration Services, στο 2nd Managed Migration Conference, 30 Μαΐου-1 Ιουλίου 2007, Αθήνα.

Έχοντας πάντα κατά νου την προηγούμενη παρατήρηση, από τα αποτελέσματα του Πίνακα 4 διαπιστώνουμε ότι, από την πλευρά της δαπάνης, τα νοικοκυριά των οικονομικών μεταναστών καταναλώνουν το 3,1% της συνολικής αξίας των αγαθών και υπηρεσιών που καταναλώνονται στη χώρα και επενδύουν το 6,5% των συνολικών επενδύσεων των νοικοκυριών κυρίως σε κατοικίες ή το 1,3% των συνολικών επενδύσεων της χώρας. Η τελευταία εκτίμηση προέκυψε από την επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας δανεισμού των νοικοκυριών που έγινε για λογαριασμό της Τράπεζας της Ελλάδος και στην οποία το 4,9% των νοικοκυριών με αρχηγό μετανάστη εμφανίζεται να έχει λάβει δάνειο για αγορά ή ανέγερση κατοικίας, ενώ ένα επιπλέον 0,4% και 0,5% των μεταναστών έχει λάβει τραπεζικό δάνειο για επισκευή της κατοικίας του ή αγορά οικοπέδου. Έτσι, η καταναλωτική και επενδυτική δαπάνη των μεταναστών συμβάλλει από μόνη της στο 2,3% του ΑΕΠ της χώρας. Το τελευταίο ποσοστό φαίνεται να είναι υποεκτιμημένο, καθώς δεν συμπεριλαμβάνει τις μεταβιβάσεις εμβασμάτων των μεταναστών προς το εξωτερικό. Οι εν λόγω μεταβιβάσεις εκτιμήθηκαν για το 2004 από τη μελέτη σε 454,3 εκατομμύρια ευρώ.

Από την πλευρά των λογαριασμών δημιουργίας του εισοδήματος, οι εκτιμήσεις της μελέτης ανεβάζουν τη συμβολή των μεταναστών στο ΑΕΠ στο 2,8%. Η συμβολή αυτή προέρχεται από την ανάλογη συμβολή των αμοιβών εξαρτημένης εργασίας (μισθών και ημερομισθίων) των μεταναστών κατά 7,6% στο σύνολο των μισθών της χώρας, καθώς και τη μικρή μόνο συμμετοχή τους (0,5%) στην αντίστοιχη αμοιβή του κεφαλαίου (κέρδη). Τέλος, από την πλευρά της απασχόλησης των μεταναστών, η οποία αποτελεί το 10,2% της συνολικής απασχόλησης της χώρας, και με δεδομένη τη σχέση των μέσων αποδοχών Ελλήνων και μεταναστών, προκύπτει μία ανάλογη συμβολή των μεταναστών στο ΑΕΠ ίση με 2,5%.

Συμπερασματικά, από όλες τις εναλλακτικές εκτιμήσεις της μελέτης προκύπτει ότι η άμεση συμβολή των μεταναστών στη δημιουργία του ΑΕΠ της χώρας ανήλθε το 2004 σε 2,3%-2,8%. Το ποσοστό αυτό δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί ως ένα ελάχιστο ποσοστό, καθώς δεν συμπεριλαμβάνει τις έμμεσες ή δευτερογενείς επιδράσεις της παρουσίας των μεταναστών στο οικονομικό κύκλωμα της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*Ελληνική*

- Ζωγραφάκης, Σ. και Σαρρής, Α. (1997), *Ένα Δυναμικό Υπόδειγμα Γενικής Ισορροπίας για την Ελληνική Οικονομία*, Τελική Έκθεση Έρευνας προς ΓΓΕΤ, για πρόγραμμα ΕΚΒΑΝ.
- Ζωγραφάκης, Σ. (1996), *Οικονομική Πολιτική και Επιπτώσεις στην Εξέλιξη Διανομής Εισοδήματος στην Ελλάδα. Αναλυτική Προσέγγιση με χρήση Υπολογιστικού Υποδείγματος Γενικής Ισορροπίας*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Μητράκος, Θ. και Ντούρος, Γ. (2006), "Δειγματοληπτικές έρευνες νοικοκυριών στην Ελλάδα: Στατιστικές τεχνικές και προβλήματα", παρουσιάστηκε στο 19ο Πανελλήνιο Συνέδριο Στατιστικής με τίτλο *Δημοσκοπήσεις και Στατιστική*, Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο, 26-29 Απριλίου 2006, Καστοριά (υπό δημοσίευση στα πρακτικά του συνεδρίου).
- Σαρρής, Α. και Ζωγραφάκης, Σ. (2004), "Μακροοικονομικές και αναδιανεμητικές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία από μία αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος: εμπειρική ανάλυση με χρήση πολυκλαδικού υποδείγματος γενικής ισορροπίας", Μελέτη Νο 54, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).
- Σαρρής, Α., Ζωγραφάκης, Σ., Κάπρος, Π., Αναστασάκου, Ζ., Κουτσουβέλης, Π. και Τουρίμπαμπας, Ν. (1995), *Κατασκευή Πίνακα Κοινωνικής Λογιστικής για την Ελλάδα*, ερευνητική εργασία για τη ΓΓΕΤ, Αθήνα, 1995.
- Σκούντζος, Θ.Α., Τουρίμπαμπας, Ν., Λίβας, Π., Ματθαίος, Γ. και Αναστασάκου, Ζ. (1985), "Πίνακας Κοινωνικής Λογιστικής της Ελληνικής Οικονομίας, Έτος 1975", *Αναλύσεις στατιστικών στοιχείων* Νο 3, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ).

Ξενογλώσση

- Chiswick, B.R. (1982), "The Impact of Immigration on the Level and Distribution of Economic Well-Being" στο: Chiswick, B.R. (επιμ.), *The gateway: US immigration issues and policies*, Washington DC: American Enterprise Institute, σελ. 289-313.
- Chiswick, B.R. (1995), "The Economic Consequences of Immigration: Application to the United States and Japan", παρουσιάστηκε στο CEPR Workshop *The Political Economy of Illegal Immigration*, Χαλκιδική, 14-16.9.1995.
- Pyatt, G. and Roe, A.R. (1977), *Social Accounting for Development Planning with Special Reference to Sri Lanka*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pyatt, G. and Round, J.I. (1977), "Social Accounting Matrices for Development Planning", *Review of Income and Wealth*, Series 23, No 4: 339-364.
- Pyatt, G. and Round, J.I. (1988), *Social Accounting Matrices: A Basis for Planning*, A World Bank Symposium, Washington, D.C: The World Bank.
- Pyatt, G. and Thorbecke, E. (1976), *Planning Techniques for a Better Future*, Geneva: International Labour Office.
- Stone, R. (1962), "Multiple Classification in Social Accounting", *Bulletin of the International Statistical Institute* XXXIX.